

(طرح مرمت و بازسازی بازارچه مقصود بیک)

بهروز رستمیان

مقدمه

پایتختی شهر اصفهان در زمان شاه عباس اول را به صراحت، می توان مهم ترین و پرافتخارترین دوره و اوج اعتلای این شهر در طول حیات آن به شمار آورد. شکوفایی همه جانبه اصفهان در این زمان با چنان عظمتی همراه بود که لقب اصفهان، نصف جهان را زبانزد مردم در طول تاریخ ساخته است.

توسعه شهر اصفهان در این دوره با طراحی و برنامه ریزی آگاهانه، آن چنان استادانه انجام گرفته که به آن خصوصیتی استثنایی بخشیده است. در این شهر به وضوح می توان بخش قدیمی و توسعه جدید عصر صفوی را در کنار یکدیگر مشاهده کرد. به گونه ای که تمامی ارزشهای نهفته در هر بخش به خوبی حفظ گردیده، کمترین خرابی به بار آمده و عناصر شهر در تکمیل و قوت بخشیدن به بخشهای قبلی شکل گرفته و در عین حال، کمال خلاقیت هنری و علمی را به منصه ظهور گذاشته است.

بازارچه مقصود بیک واقع در گوشه جنوب شرقی میدان نقش جهان، در امتداد بازار شهر اصفهان متعلق به این دوره از تاریخ شهر می باشد، که از زمان احداث با آگاهی به منظور متصل کردن بخش جنوبی شهر قدیمی با شهر جدید عباسی شکل گرفته است.

این بازارچه به عنوان بخشی از بازار شهر اصفهان در روزگاری نه چندان دور از تحرک، نشاط و سرزندگی زیادی برخوردار بوده است، اما متأسفانه امروزه سر در گریبان مشکلات درونی و تحت فشار

دانشگاه: تربیت مدرس

استاد راهنما: دکتر سوسن بیانی

تاریخ: ۱۳۷۳

بخشی از پایان نامه های محققین جوان در حقیقت گنجینه با ارزش و گمنامی است که شایسته است به نحوی مقتضی مورد استفاده قرار گیرد. در همین راستا مجله اثر در نظر دارد از این پس صفحات ویژه ای را به چاپ و انتشار خلاصه پایان نامه های فارغ التحصیلان کارشناسی و کارشناسی ارشد اختصاص دهد. لذا از مجامع دانشگاهی و فارغ التحصیلان دوره لیسانس و دوره فوق لیسانس دعوت به همکاری می نماید تا با ارسال خلاصه ای از پایان نامه های خود، در زمینه معماری و هنرهای وابسته با ذکر مشخصات (عنوان رساله، نام استاد راهنما و تاریخ) همراه با تصاویر و طرحهای مربوطه، این مجله را در تحقق این هدف یاری دهند

محیطی حیات کم رونق و رو به افول را طی می‌کند. بخشهای قدیمی بر جای مانده بازارچه که هنوز قابل مشاهده‌اند، حاکی از زیبایی و عظمت این بنا و مجموعه مجاور آن می‌باشد. اهمیت حفظ این آثار با ارزش تاریخی ما را بر آن می‌دارد که تمامی تلاش خود را برای حفظ و نگهداری آنها صرف کنیم.

مرمت و بازسازی بخش جنوبی بازار اصفهان که هنوز قسمتهای اندکی از آن به جای مانده، امر بسیار مهمی است در جهت ثبت ذره ناچیزی از ارزشها و یادگارهای گرانبیقیمت این شهر و انجام گرفتن آن می‌تواند نتایج ذیل را به دنبال داشته باشد.

الف - احیای اجتماعی - اقتصادی این بخش بازار و حفظ تقویت واپسین نشانه‌های زندگی آن
ب - انسجام بخشیدن به کلیت کالبد بازار و تقویت و حفظ بخش‌های بر جای مانده قدیمی آن
بازارچه مقصود بیک به عنوان مهمترین بخش از محور جنوبی بازار اصفهان دارای اهمیتی ویژه می‌باشد.

موقعیت مکانی بازارچه مقصود بیک

بازارچه مقصودبیک در محل تقاطع دوگذر اصلی شهر قبل از دوره صفوی احداث گردیده است. یکی از این گذرها، گذر حسن آباد می‌باشد که از زمان شاه عباس اول به بعد، بازارچه حسن آباد در مسیر آن احداث گردیده است. این گذر به دروازه حسن آباد که در جنوب شهر واقع بوده و به گفته شاردن قدیمی‌ترین دروازه شهر اصفهان می‌باشد، منتهی می‌گردیده است. این مسیر بخشی از محور اصلی شهر بوده است که از دروازه طوقچی در شمال آغاز، و به دروازه حسن آباد در جنوب شهر منتهی می‌شده است.

گذر دیگر، امتدادی شرقی، غربی داشته و از مجاور قلعه تبرک آغاز شده و پس از تقاطع باگذر حسن آباد در غرب آن نیز امتداد می‌یافته است.

در دوره شاه عباس اول، در هنگام ساخته شدن میدان نقش جهان بازارچه مقصود بیک از محل تقاطع یاد شده تا مجاور میدان

به دو منظور احداث می‌گردد.

- ۱- تغییر مسیر حرکت از گذر قدیمی به میدان نقش جهان
- ۲- ایجاد یک ورودی مناسب و هم شأن با معماری میدان نقش جهان. (قابل مقایسه با بازار قیصریه)

زمان ساخته شدن مجموعه مقصود بیک

شاه عباس در سال ۱۰۰۰ هـ ق طرح احداث میدان نقش جهان و بازار و سر در قیصریه را ریخت و فرمان اجرای آن را صادر کرد.

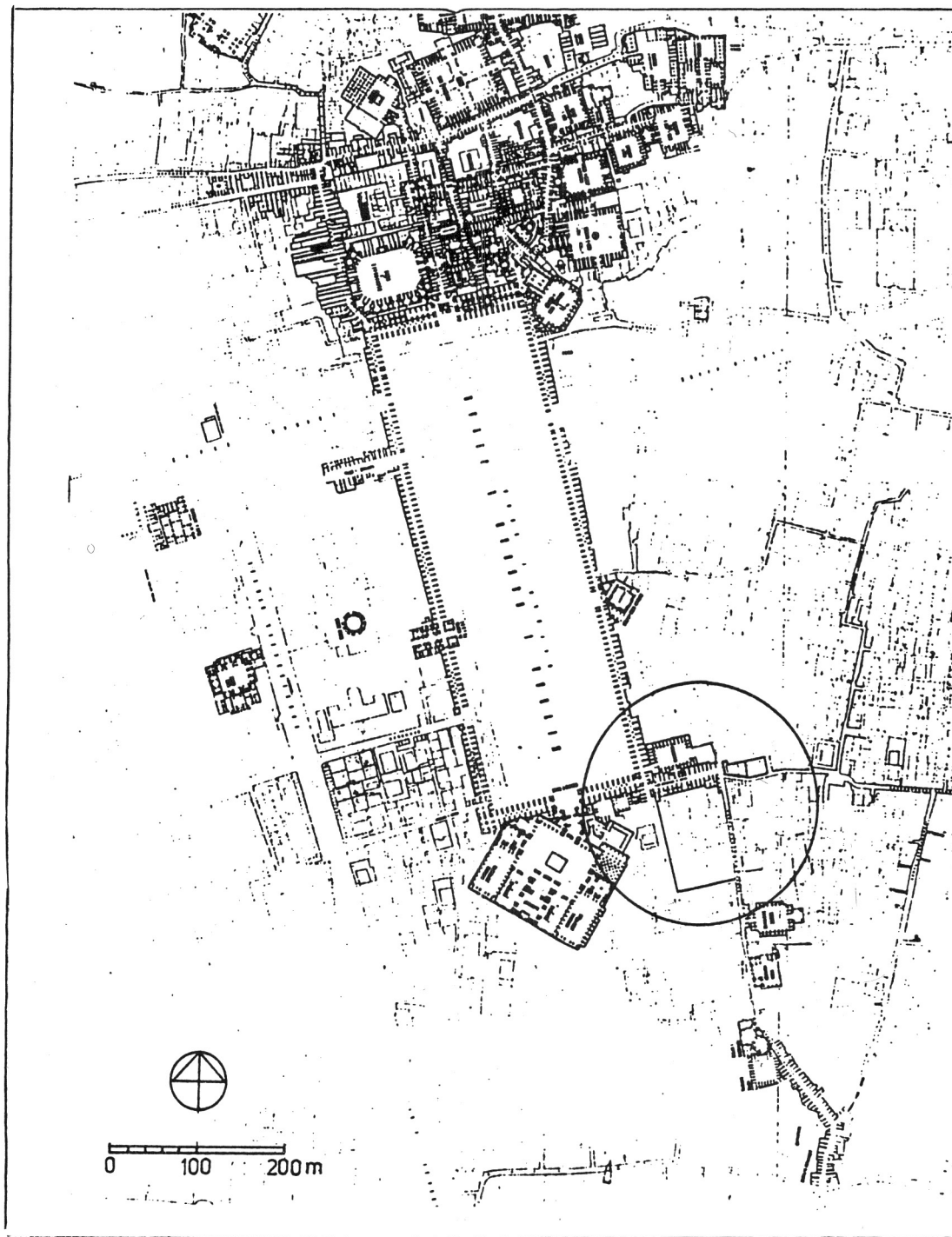
بازاری که به دستور شاه عباس ساخته شد به منظور انحراف مسیر بازار قدیمی و اتصال آن به میدان جدید التأسیس شهر طراحی شده بود.

شاه عباس در نظر داشت گذر اصلی شهر که از شمال به جنوب امتداد یافته و رگ حیاتی شهر اصفهان بوده است را به مرکز شهر ارتباط دهد و از این طریق رابطه حکومت و تجارت و زندگی اجتماعی مردم را مستحکمتر نماید.

بدین ترتیب دروازه‌های شمالی و بازار قدیمی شهر از طریق قیصریه به میدان ارتباط داده شد. در آن زمان مهمترین دروازه جنوبی شهر به دلیل وجود پل حسن آباد، دروازه حسن آباد بود. از همان آغاز طراحی میدان نقش جهان نیاز به یک ورودی اصلی از سمت جنوب و ارتباط گذر اصلی جنوبی شهر با این میدان احساس می‌شده است. بدین ترتیب بازارچه‌ای طراحی و اجرا می‌گردد که هم شأن معماری میدان باشد و مسافرین و تجار را به مرکز شهر هدایت نماید.

به دلیل موقعیت حساس این بازارچه و قرابت آن با میدان نقش جهان چنین به نظر می‌رسد که از ابتدای ساخته شدن میدان، فرمان ساختن بازارچه مقصود بیک نیز صادر شده باشد. شاردن در سفرنامه‌اش ماجرای ساخته شدن کاروانسرای مقصودبیک را این چنین شرح داده است:

«هنگامیکه شاه عباس اول تصمیم گرفت، دربارش را در اصفهان مستقر سازد، و این شهر را، همچنان که هست، زیبا گرداند، او نه تمام

۱- موقعیت بازارچه مقصود بیک در شهر اصفهان

شخصیت‌های بزرگ، بلکه کلیه کسانی را که ثروتمند می‌دانست، بر آن داشت که (هر یک از ایشان) یک عمارت عمومی برای آرایش و آسایش شهر بنا کند، و چون آگاهی یافت که این عطار بسیار دارا است، روزی برای دیدن وی بدکه‌اش شتافت، و با مهربانی خاصی، که فطری این شاه بود، برایش چنین گفت:»

«مدتی است مدیدم، که من از حسن شهرت شما، که مردی نیک سیرت و ثروتمند هستید، آگاهی یافته‌ام، تردیدی نیست، که اینهمه نعمت فراوان پاداش صدق و صفای شما از جانب خداوندست، من سخت مسرور می‌گردم، که از طرف شما پیرمرد متقی بفرزندنی پذیرفته شوم. مرا با ایشان وارث خود بدانید. اما بترتیبی که در اینمورد هیچ چیز از دست ایشان بدر نرود، البته اگر میل دارید، دستور دهید در حیات خود یک عمارتی برای آسایش و آرایش شهر بناکنند.»

عطار رضایت خویش را نسبت به خواهش شاهنشاه و اجرا و انجام آرزوی وی اعلام داشت. و این کاروانسرا [و بازار] که برایش سه هزار تومان معادل چهل و پنج هزار اکو تمام شد، بساخت، و بلافاصله تقدیم شاه کرد. شاه عباس نیز از این امر سخت مسرور گشت و اولاد عطار را مورد عنایت قرار داد.^(۱)

توصیف بازارچه مقصود بیک

بازارچه مقصود بیک بازارچه‌ای دو طبقه به طول ۸۵ متر و عرض ۶ متر ارتفاع سقف آن نیز در بلندترین قسمت به ۹ متر می‌رسیده است. ورودی‌های کاروانسرای مقصود بیک و کاروانسرای نخجوانیان و مدرسه الماسیه در امتداد این بازارچه واقع می‌باشد. دکانهای واقع در دو طرف بازارچه به شکل مربع و مربع مستطیل ساخته شده‌اند. امروزه سقف آنها در طبقه هم کف با تیرچوبی به صورت تخت پوشیده شده، اما شواهد موجود استفاده از طاق ضربی را در زمان ساخت به اثبات می‌رساند. در طبقه بالا نیز سقف با ترکیبی از طاق تویزه و طاق و چشمه اجرا گردیده است.

به دلیل موجود نبودن طاق بازارچه از نوع و اجرای عناصر آن اطلاع دقیقی در دست نیست اما در مقایسه با بازارهای دیگر احتمالاً برای پوشش آن گنبد با شیوه کاربندی اجرا شده است. در سقف بازارچه نیز احتمالاً روزن‌هایی قرار داشته که ضمن تأمین نور کافی و یکسان در سراسر روز، از تابش مستقیم آفتاب و ریزش باران به داخل جلوگیری می‌کرده و تهویه لازم را نیز به خوبی انجام می‌داده است.

در وسط بازارچه چهار سوقی وجود داشته که هنوز بخشی از تزئینات و گوشه‌سازی‌های آن باقی است و دال بر اهمیت و زیبایی آن در زمان خود می‌باشد (تصویر شماره ۱۱) بنا بر اظهار آقای باقر رشتی زاده متولد ۱۲۹۲ ه.ش و ساکن محل که بازارچه مقصود بیک را قبل از تخریب به خوبی به یاد دارد، گنبد چهارسو مقصود چندان مرتفع نبوده و فقط اندکی از بقیه طاق‌های بازارچه بلندتر بوده است. درب اصلی کاروانسرای مقصود بیک در زیر این چهارسو واقع بوده است.

سفیراسپانیا در سال ۱۰۲۸ ه.ق از سمت جنوب به شهر اصفهان وارد شده است. وی شرح کاملی از هنگام ورودش به شهر ثبت نموده است. او بازارچه مقصود بیک را این گونه توصیف کرده است:

«به بازاری رسیدیم مرکب از دکانهایی انباشته از اقسام غلات و به خصوص انواع میوه خشک اعم از پخته و خام، انواع غذاهای سرخ کرده و پخته و بریان، و چند قسمت نان بسیار مرغوب. در وسط این بازار که همچون کوچه مسقفی است، کاروانسرای بزرگ و تازه سازی هست که چند سالی است به خرج و فرمان پادشاه فعلی (شاه عباس) ساخته شده است. این بازار به میدانی می‌پیوندد که ایرانیان در آن به تمرین یا ورزش سوارکاری می‌پردازند.»^(۲)

کاروانسرای مقصود بیک

کاروانسرای مقصود بیک که در جنوب بازارچه مقصود بیک قرار داشته، از جمله کاروانسراهای چهار ایوانی درون شهری بوده است و

با مساحت تقریبی ۸۵۰۰ متر مربع یکی از بزرگترین و پر وسعت‌ترین کاروانسراهای شهر اصفهان به شمار می‌رفته است. تنها نقشه موجود از این کاروانسرا توسط بدوئن برداشت گردیده است.

شاردن در سفرنامه‌اش توصیف کاملی از این کاروانسرا ذکر نموده است. وی پس از توصیف مدرسه عربها می‌نویسد:

«از اینجا به طرف میدان شاه در سمت چپ یکی از زیباترین کاروانسراهای اصفهان واقع است، این کاروانسرا بسیار بزرگ و به شکل مربع مستطیل و دو اشکوبه می‌باشد. بلندی آن به اندازه بیست پا (مساوی ۷/۵ متر) و طول آن برابر هفتاد تواز (معادل با ۱۳۶/۵ متر) است. مدخل این کاروانسرا دالان طویلی است که در دو طرف آن دکان است.»

«هر سمت این کاروانسرا مانند خوابگاه دیرها بیست و چهار اطاق زیر و بیست چهار اطاق بالا دارد ولی اطاق وسطی هر ضلع از بقیه اطاق‌های آن بزرگتر و طاق آن مانند طاق در ورودی ضربی و مزین به کاشی‌های معرق است.»

«طاق‌های زیر در طول دالانی است که ارتفاع آن پنج پا و اطاق‌ها به طول ۱۸ یا ۲۰ پا و به عرض ۱۵ یا ۱۶ پا است و از سطح ایوان به اندازه دو انگشت فاصله دارد. ایرانیان این ایوانها را مهتابی می‌نامند زیرا مدت هشت ماه از سال را در آن می‌خوابند و هم چنین هنگام روز از سایه آن استفاده می‌کنند.»

«جلو هر اطاق فضایی است که طول آن به اندازه طول اطاق و عرض آن نصف عرض اطاق است.»

«طاق‌های بالا هر کدام دارای صندوقخانه‌ای است و ایوانی در مقابل آن قرار دارد. بازرگانان هنگامیکه زنان خود را به همراه دارند در آنها منزل می‌کنند و اطاقهای زیر حجرات هم دکانهای بزرگ است. حیاط کاروانسرا سنگ فرش و حوض بزرگ فواره داری در وسط آنست و چاه‌های آب در اطراف کاروانسرا قرار دارد. ساختمان عموم کاروانسراهای بزرگ اصفهان که با سنگ یا آجر بنا شده‌اند به همین طرز می‌باشند ولی در برخی از آنها به جای حوض در وسط حیاط مکان مسطحی است که چهار یا پنج پا ارتفاع دارد.»

دیوارهای فاصل بین اطاقها به عرض دو یا سه پا است و هر یک دارای صندوقخانه‌ایست که بخاری دیواری در آن است، در اطاقها کوچک و هیچ پنجره ندارد و نور فقط از این درها داخل می‌شود. باین مناسبت فوق‌العاده ناسالم می‌باشند...»

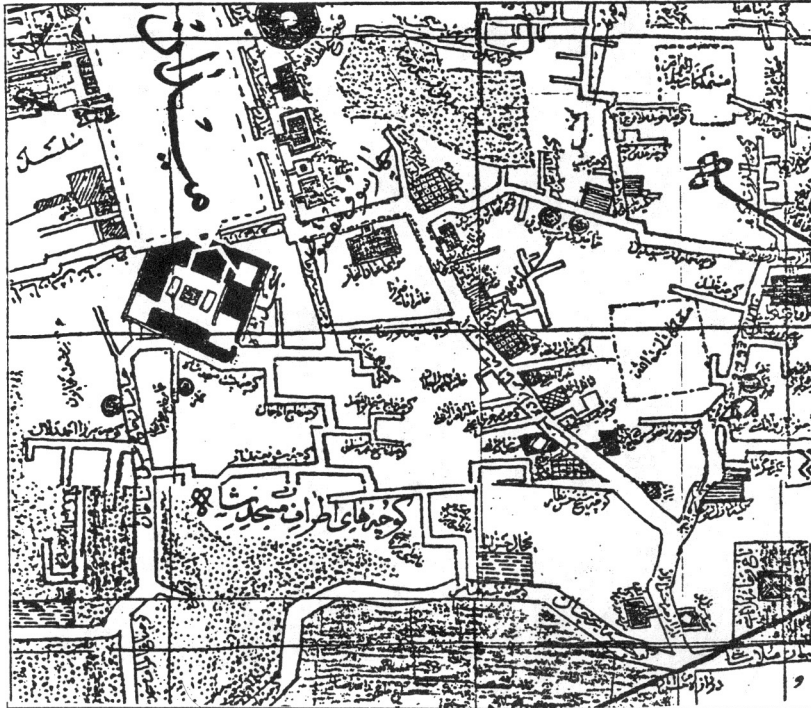
«مال الاجاره کاروانسرای که شرح آن گذشت سالیانه شانزده هزار لیور است و صاحب فعلی آن دختر عموی شاه سابق است» (۳)
کاروانسرای مقصود بیک توسط یکی از همراهان دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا سفیر اسپانیا که در سال ۱۰۲۸ هج به اصفهان وارد شده اینچنین توصیف گردیده است.

«این کاروانسرا ساختمانی بسیار مجلل است با گنبدی تماماً طلاکاری شده، چندین راهرو و اطاقهای بسیار دارد که تعداد زیادی مسافر، به خصوص بازرگانانی که دائماً به اصفهان رفت و آمد می‌کنند، می‌توانند براحتی در آن سکونت کنند و در یک کلمه ساختمانی واقعاً شاهانه است.» (۴)

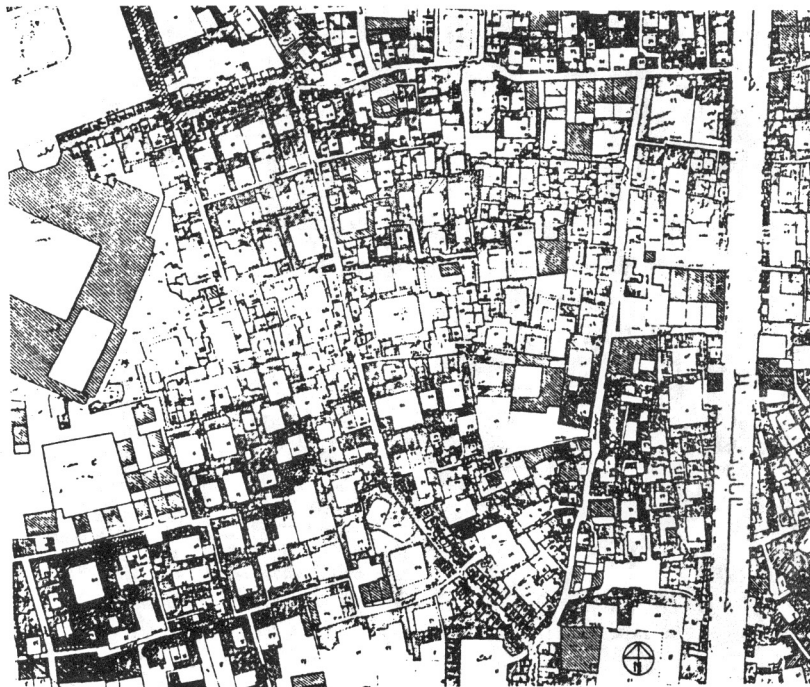
در یکی از اسناد خطی موزه بریتانیا که از کاروانسراهای دوره صفوی اصفهان گفتگو می‌کند شرحی درباره این کاروانسرا آورده شده که متن آن به شرح ذیل می‌باشد:

«کاروانسرای مقصود عصار: مقصود عصار مردی بود صاحب مال و شاه عباس بزرگ او را پدر گفته بود مقصود عصار قریب به ده دوازده دکان و کاروانسرا داشت که حالا همه خراب شده. این کاروانسرا را مقصود عصار از مال خود ساخت و پیشکش شاه عباس بزرگ کرد. در اصفهان به خوبی این کاروانسرا نیست بلکه در همه ایران مانند ندارد و این کاروانسرا واقع است در نزدیک میدان شاه و در حجره‌های آن سوداگران لار و هرمز... و بهبهان و تبریز می‌باشند و متاع مردم آن قهوه و تنباکو، جوز، میخک و زنجبیل و هلیله می‌باشد. شاه عباس آن کاروانسرا را به دختر خود بخشید و الحال پادشاهی شده است.» (۵)

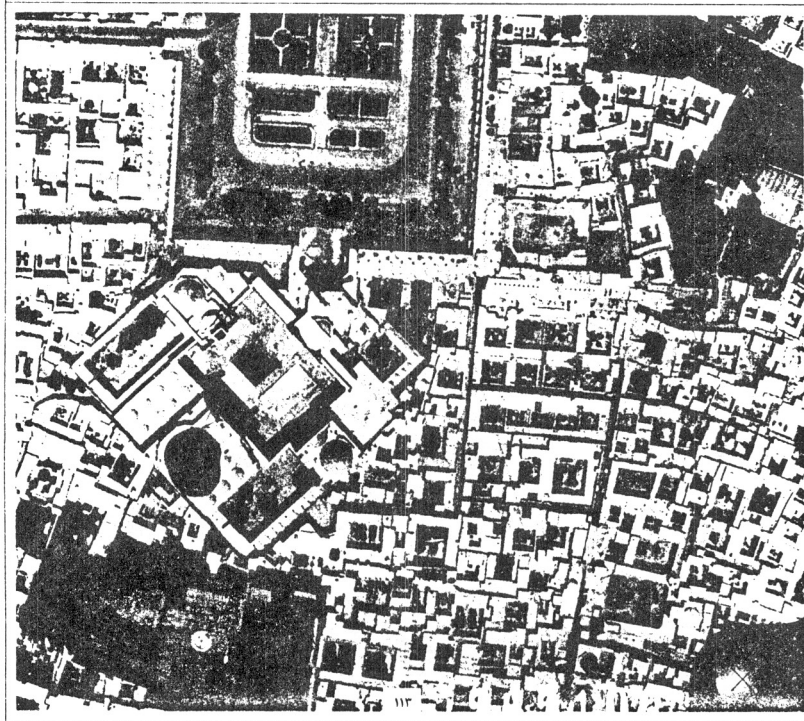
بنا بر توصیفات که از کاروانسرای مقصود بیک شده است می‌توان ادعان نمود این کاروانسرا از جمله بهترین کاروانسراهای سرزمین ایران در دوره صفوی بوده است و نتیجتاً محل اقامت

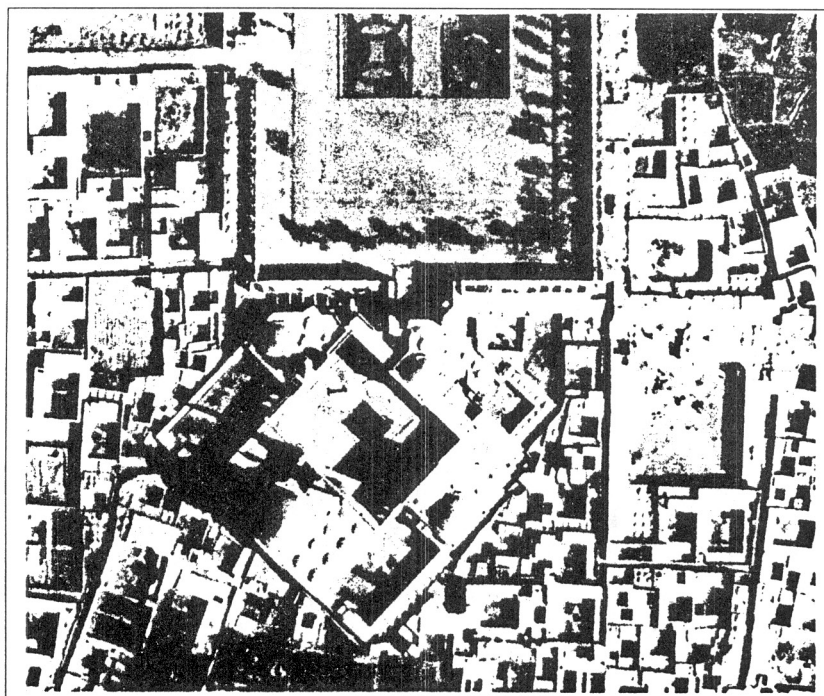
۲- نقشه سید رضاخان از شهر اصفهان. بخش مربوط به چهار سوق مقصود و بازارچه حسن آباد.

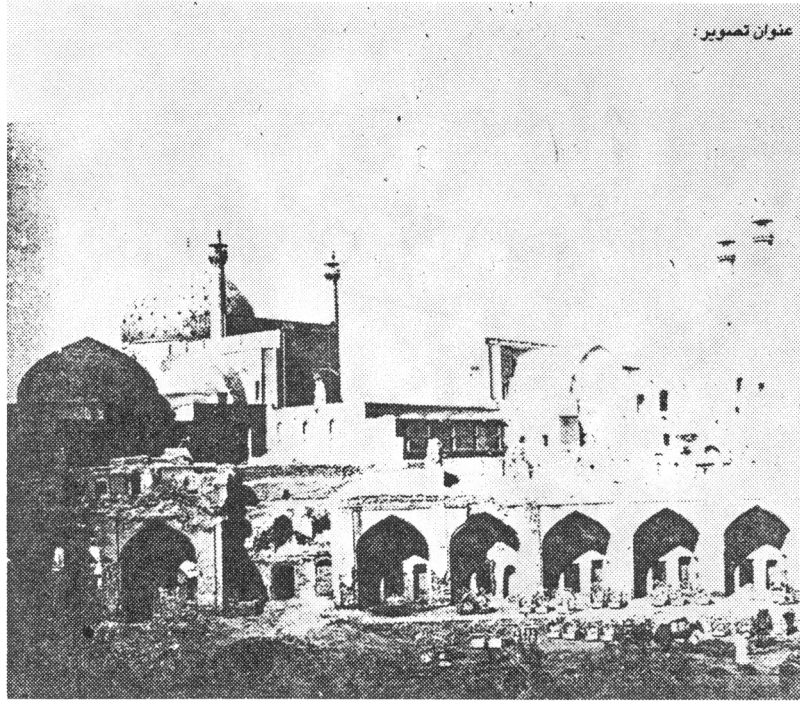
۳- نقشه وضع موجود از منطقه بازارچه مقصودبیک و بازارچه حسن آباد

۴- عکس هوایی سال ۱۳۴۵ از محدوده بازاچه و کاروانسرای مقصور بیک.

۵- عکس هوایی اشمیت تهیه شده در سال ۱۹۳۶ میلادی.

عنوان تصویر:

۶- تصویر بخشی از صلع غربی کاروانسرای مقصود بیک تهیه شده توسط ارنست هولستر

۷- در تصویر محدوده کاروانسرای مقصود بیک به خوبی مشاهده است.

ثروتمندترین بازرگانان و سرشناس ترین مسافران.

همزمان با این کاروانسرا، کاروانسرای دیگری نیز ساخته شده که بسیار معروف و مشهور است و کاروانسرای شاه نام دارد:

چنین به نظر می‌رسد که اکثر مسافران و تاجران مهم که از سمت شمال ایران و از جمله شهر تبریز به اصفهان سفر می‌کردند در کاروانسرای شاه اقامت می‌گزیده‌اند. و در همین زمان بهترین و ثروتمندترین تجار که از سمت جنوب ایران به اصفهان سفر می‌کردند در کاروانسرای مقصود بیک اقامت می‌گزیده‌اند.

کاروانسرای مقصود بیک در اواخر دوره قاجار به نام سرای اعتمادالتجار شهرت داشته است. این نام در نقشه سیدرضاخان در تاریخ ۱۳۰۲ هـ ش ثبت گردیده است.

در حدود یک قرن پیش در انتهای ضلع جنوبی کاروانسرای مقصود بیک دو باب خانه احداث گردیده است. (تصویر شماره ۱۶) معماری این دو خانه به شیوه قاجار می‌باشد.

در نقشه سیدرضا خان به تاریخ ۱۳۰۲ هـ ش یکی از این خانه‌ها به نام آقامیرزا ثبت گردیده است. این خانه بعداً به مالکیت خانواده نجفی در می‌آید و امروزه به نام خانه مهندس نجفی مشهور می‌باشد.

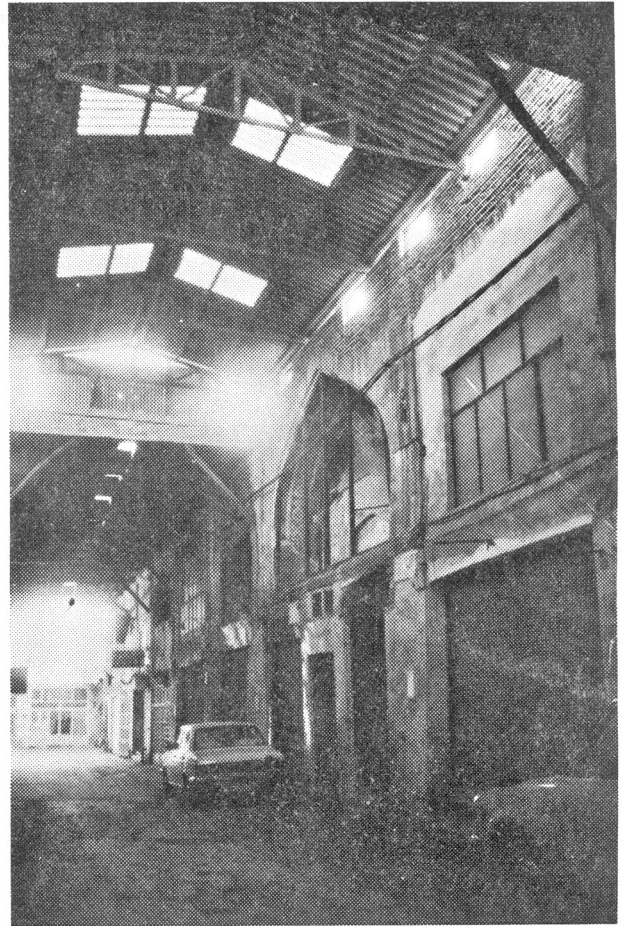
کاروانسرای نخجوانیان

کاروانسرای نخجوانیان در شمال بازارچه مقصودبیک واقع شده است. شاردن این کاروانسرا را اینگونه توصیف می‌کند:

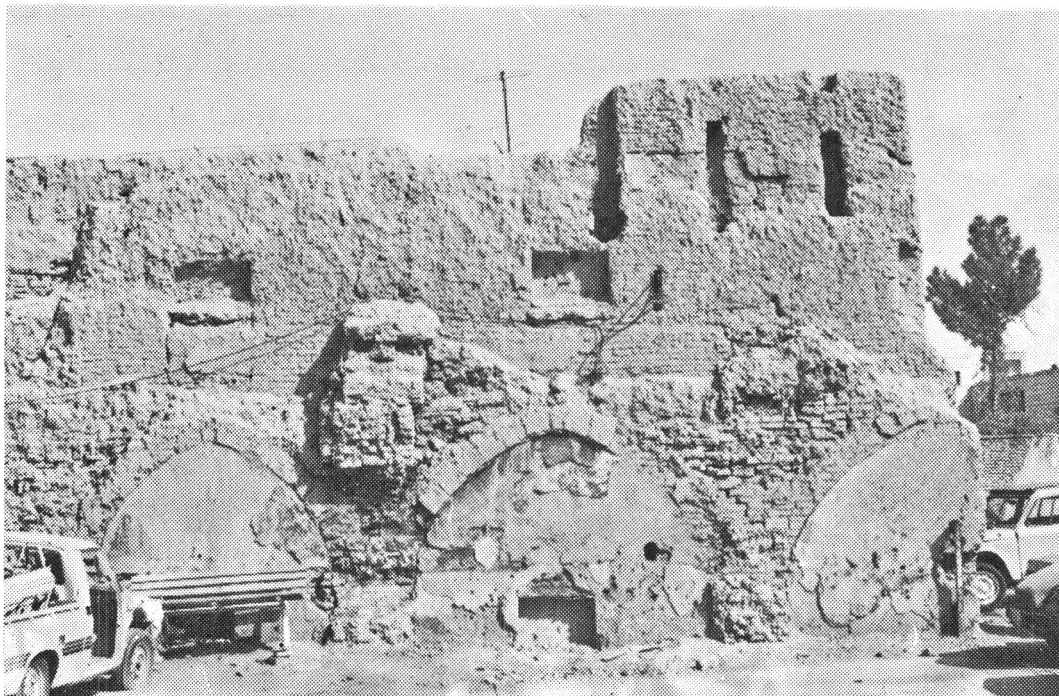
«در نزدیکی کاروانسرای مقصود عصار، کاروانسرای دیگریست

۱۱ - بخشی از چهارسوق بازارچه مقصود بیک

۱۰ - نمایی از بازارچه مقصود بیک

۱۲- بخشی از دیوار ضلع شرقی کاروانسرای نخجوانیان

۱۳-

که نخست سرای نخجوانیان نامیده می‌شده، نخجوان یکی از شهرهای ارمنستان است، و بعد سرای برنج فروشان گشته، چون عمده فروشی برنج در آن دایر بوده است. اینک مخزن پنبه می‌باشد.»^(۶)

سیدرضا خان در سال ۱۳۰۲ هـ ش نام این کاروانسرا را سرای آیت الله ثبت نموده است. این بنا قبل از تخریب به کاروانسرای عباس یآوری شهرت داشته است. هنوز بخشی از بقایای بدنه‌های این بنا در محل قابل مشاهده می‌باشد. (تصاویر شماره ۱۲ و ۱۳)

مدرسه الماسیه

این بنا در انتهای شرقی بازارچه مقصودبیک واقع گردیده است. بر اساس وقف نامه این بنا، تاریخ ساخت آن ۱۱۰۴ هـ ق می‌باشد و در نتیجه حدود یک قرن پس از احداث بازارچه ساخته شده است. این مدرسه دارای وسعت چندانی نبوده و اتاقهای کوچکی در دو

طبقه اطراف حیاط آن قرار داشته است. امروزه فقط ورودی و بخشی از ساختمان طبقه هم کف واقع در ضلع غربی آن به جای مانده است.

نتایج بدست آمده از بررسی های تاریخ منطقه

در سال ۱۰۲۱ هـ ق شاه عباس دستور ساختن مسجد جامع عباسی را صادر نمود. در کتاب عالم آرای عباسی، انتخاب محل مسجد چنین توصیف گردیده است:

«بعد از ملاحظه اطراف میدان نقش جهان جانب جنوبی میدان را که خانی بزرگ در آنجا ترتیب یافته بود اختیار فرمودند و عمارت خان مذکور را کنده در ساعت سعد که اهل تنجیم از زایجه طالع

میمون همایون استخراج نمودند معماران حاذق و مهندسان مدقق که در اعمال هندسی و دقایق کار هر یک چون مرکز پرگار دم از تفرد و یکتایی می زدند طرح مسجد و مقصوره انداخته استادان نادره کار به مبارکی و اقبال شروع در کار کردند.»^(۷)

بر اساس نوشته های اسکندربیک منشی و ملا جلال منجم شاه عباس^(۸) مشخص می شود که در محل مسجد جامع عباسی در ضلع جنوبی میدان نقش جهان کاروانسرای بزرگ و تعدادی خانه وجود داشته است که هنگام بنای مسجد تخریب شده اند.

از مطالب بالا و از موضوع در یک امتداد نبودن بازارچه مقصود بیک و بازار ضلع جنوبی میدان نقش جهان می توان به این نتیجه

۱۴- در این تصویر در یک امتداد نبودن بازارچه مقصودبیک و بازار ضلع جنوبی میدان نقش جهان قابل مشاهده می باشد.

رسید که قبل از احداث مسجد جامع عباسی در محل بازارچه مقصود بیک و در امتداد آن گذری وجود داشته. این گذر از سمت شرق به قلعه تبرک منتهی می‌شده و در سمت غربی از مقابل خانه‌های منطقه یاد شده و کاروانسرای بزرگ که اسکندر بیک منشی نامبرده و از مجاور میدانی کوچک و نه چندان آباد در کنار باغ نقش جهان می‌گذشته است.

در یک امتداد نبودن بازارچه مقصودبیک و بازار ضلع جنوبی میدان نقش جهان موضوع دیگری را نیز روشن می‌سازد. اینکه کاروانسرای نخجوانیان قبل از ساخته شدن مجموعه مقصودبیک بر جای بوده است و قدمت این بنا به قبل از دوره شاه عباس اول می‌رسیده است.

از جمله دلایلی که در تأیید گفته بالا می‌توان ذکر نمود عبارتند از:

۱- ورودی کاروانسرای نخجوانیان در محور بازارچه و در زیر چهارسوق مقصودبیک واقع نیست.

۲- اختلاف ارتفاع زیاد بین کف بازارچه و کف اصلی کاروانسرا (حدود ۲ متر)

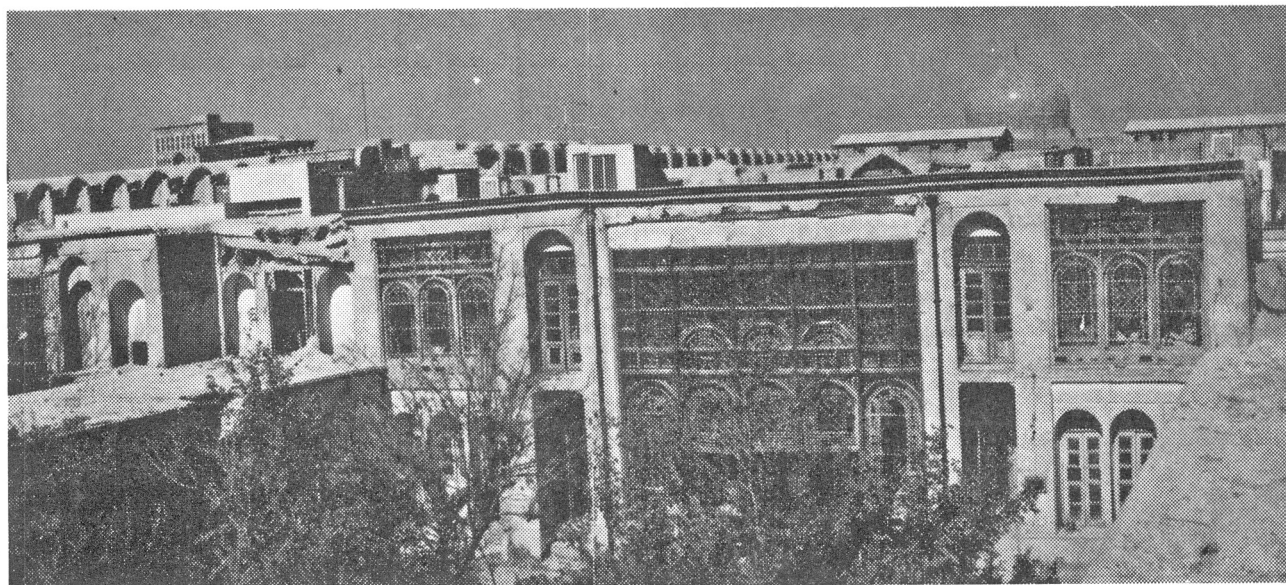
۳- طول مغازه‌های سمت شمال بازارچه مقصودبیک کمتر از طول مغازه‌های ضلع جنوبی آن می‌باشد.

۴- جدار، داخلی حیاط کاروانسرای نخجوانیان موازی بدنه داخلی بازارچه نبوده است.

۵- در گوشه شمال غربی کاروانسرای نخجوانیان در بین دیوار

۱۵- بدنه غربی مدرسه الماسیه

۱۶- تصویری از اولین خانه‌های ساخته شده در محوطه کاروانسرای مقصودبیک (واقع در ضلع جنوبی آن)

بخشهایی از سقف بازارچه حسن آباد و سقف بازارچه مقصودبیک و سقف بخشی از بازار ضلع شرقی میدان نقش جهان را می‌توان ذکر نمود.

اما دلیل تخریب کاروانسرای مقصود بیک و مدرسه الماسیه به درستی روشن نیست احتمالاً به دلیل آنکه این ساختمانها متروکه گردیده بود و امکان استفاده و نگهداری از آنها فراهم نبود تصمیم به تخریب آنها گرفته شده و ممکن است به منظور سودجویی و فروش مصالح و زمین آن تشویق به چنین اقدامی شده باشند.

آقای باقر رشتی زاده ساکن محل و متولد ۱۲۹۲ هجری شمسی می‌گوید در سالهای اولیه قرن چهاردهم شمسی مغازه‌های دور میدان و کاروانسراهای اطراف اکثراً متروکه و محل تجمع بزه کاران بود.

وی می‌گوید بازارچه مقصودبیک همیشه دایر و رونق بوده است. قبل از تخریب سقف بازارچه تمام مغازه‌های آن دایر بود و محل تأمین نیازهای اهالی محلی و پس از تخریب سقف آن نیز مغازه‌ها به همان ترتیب سابق به فعالیت خود ادامه دادند.

شمالی کاروانسرا و دیوار ضلع غربی فاصله‌ای موجود می‌باشد که حکایت از دو دوره ساختمانی دارد. (تصویر شماره ۱۳)

۶- نوع مصالح و معماری کاروانسرای نخجوانیان قابل مقایسه با معماری بازارچه و میدان نقش جهان نمی‌باشد.

بررسی علل تخریب مجموعه مقصودبیک و مدرسه الماسیه

بنا بر اظهار آقای جابری انصاری در کتاب تاریخ اصفهان و ری و همه جهان، در سال ۱۳۰۷ هجری شمسی سقفهای آجری بازارچه مقصودبیک با آنکه آستوار بود، به منظور استفاده از آجرهای آن، به تدبیر آقای شاهنده شهردار وقت اصفهان تخریب گردید.^(۹) دلیل دیگری نیز برای تخریب سقف بازارها گفته می‌شود. به دلیل عدم رسیدگی و توجه به ابنیه در مدتی نزدیک به دو قرن اکثر آنها رو به ویرانی رفته بود و احتمال ریزش آنها در هنگام بارش باران و برف باعث گردید که دستور تخریب بخشهایی از سقف بازار در سال ۱۳۰۷ شمسی صادر شود.

از جمله بخشهایی که بنا بر گفته شاهدان محل تخریب گردید

۶۹/۹/۲۸ شورایعالی شهرسازی و معماری ایران به این شرح پیشنهاد می‌گردد.

۱- بازسازی بازارچه مقصودبیک و بناهای اطراف آن به منظور تثبیت و حفظ آثار با ارزش قدیمی و احیای ارزشهای تاریخ این مجموعه با توجه به موقعیت استثنایی آن.

۲- احیای بازارچه بعنوان یک ورودی محور پیاده به میدان نقش جهان و تأکید بر نقش اقتصادی آن با توسل به احداث یک نقطه مبدل فرعی در مجاورت آن.

۳- طراحی منطقه و پیش‌بینی تأسیسات لازم به عنوان یک منطقه توریستی یا فرهنگی، آموزشی.

کاروانسرای نخجوانیان نیز در دههٔ اخیر توسط شهرداری اصفهان به منظور احداث ساختمان جدیدی بر جای آن تخریب گردید.

این کاروانسرا قبل از تخریب محل سکونت چندین خانوار کولی بود.

توسل به امر بازسازی

در بررسی‌های وضع موجود بازارچه مقصود بیک هنوز آثار بارز و شواهد تاریخی زیادی دیده می‌شود که اگر تلاشی در جهت حفظ آنها صورت نگیرد، روند نوسازی به سرعت موجب تخریب تمامی آنها خواهد شد.

به منظور حفظ بخشهای قدیمی باقیمانده لازم است هر چه زودتر اقدامات حفاظتی و مرمتی در جهت انسجام بخشیدن به آنها و نمایش کیفیتهای فضایی مجموعه به دلیل ظاهر کرده هویت اصلی آن بخشها انجام گردد.

به منظور سامان دهی به بازارچه نخست می‌بایست در جهت بازسازی فضایی آن تلاش گردد، سپس در جهت رفع نیازهای مختلف اهالی محل بر اساس نیازهای جدید اقدام نمود و در نهایت می‌توان از ارزشهای نهفته در منطقه با توجه به موقعیت خاص آن بهره‌برداری نمود.

بازسازی بخش تخریب شده این مجموعه تاریخی کاری است بسیار حساس، چون باید بر اساس اطلاعات، گزارش‌ها، نقشه‌ها، تصاویر و شواهد باستانشناسی موجود عمل یکپارچه بخشهای بجا مانده که همگی تکه‌هایی از یک مجموعه واحد هستند را انجام داده و فرم اصلی معماری آنها را نشان دهد. یعنی در واقع نمایش تمامیت اثر بوسیلهٔ بازسازی.

طرح مرمت و بازسازی مجموعه مقصودبیک

طرح مرمت و بازسازی مجموعه مقصودبیک بر اساس اولویتها و با انطباق بر طرح تفصیلی شهر اصفهان و همچنین با استناد به مصوبه

۱- سیاحتنامه شاردن، جلد هفتم، ص ۹۶.

۲- سفرنامه دن گارسیا دسیلوافیگو ثروآ، ص ۲۰۹.

۳- سفرنامه شاردن، قسمت شهر اصفهان ص ۵۴ و ۵۵.

۴- سفرنامه دن گارسیا دسیلوافیگو ثروآ، ص ۲۱۴.

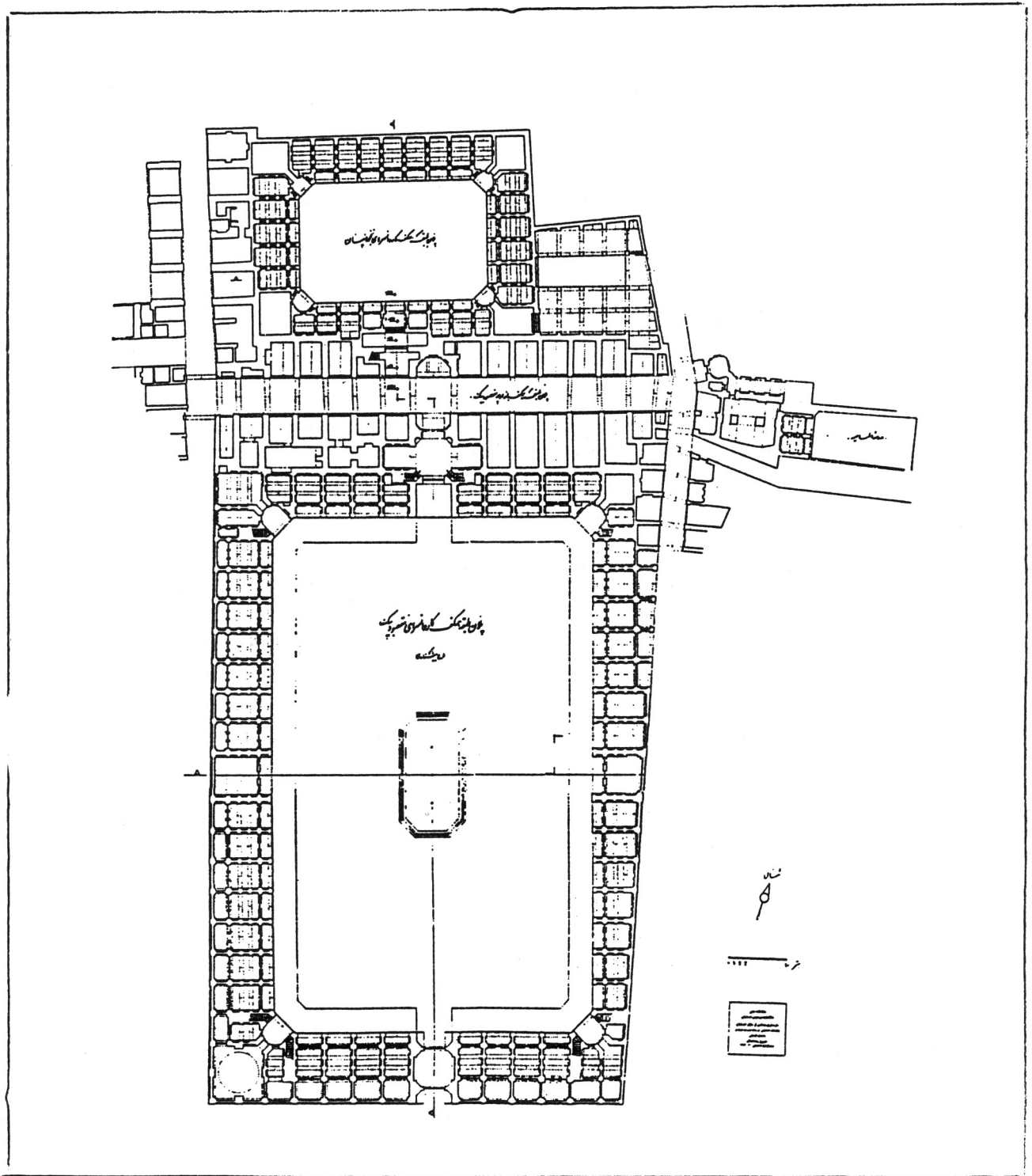
۵- مجله باستان‌شناسی و هنر ایران، شماره پنجم، ص ۴۷ و ۴۸.

۶- سیاحتنامه شاردن، جلد هفتم، ص ۹۹ و ۱۰۰.

۷- عالم آرای عباسی، جلد دوم، ص ۸۲۱.

۸- تاریخ عباسی.

۹- تاریخ اصفهان و ری و همه جهان، ص ۲۳۷.

۱۹- پلان بازارچه مقصودبیک و بناهای مجاورآن (بازسازی تصویری)

بخش شمالی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

مقیاس

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

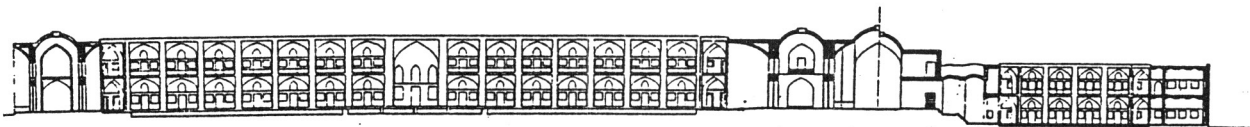
مقیاس

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

مقیاس

مقیاس

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

مقیاس

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

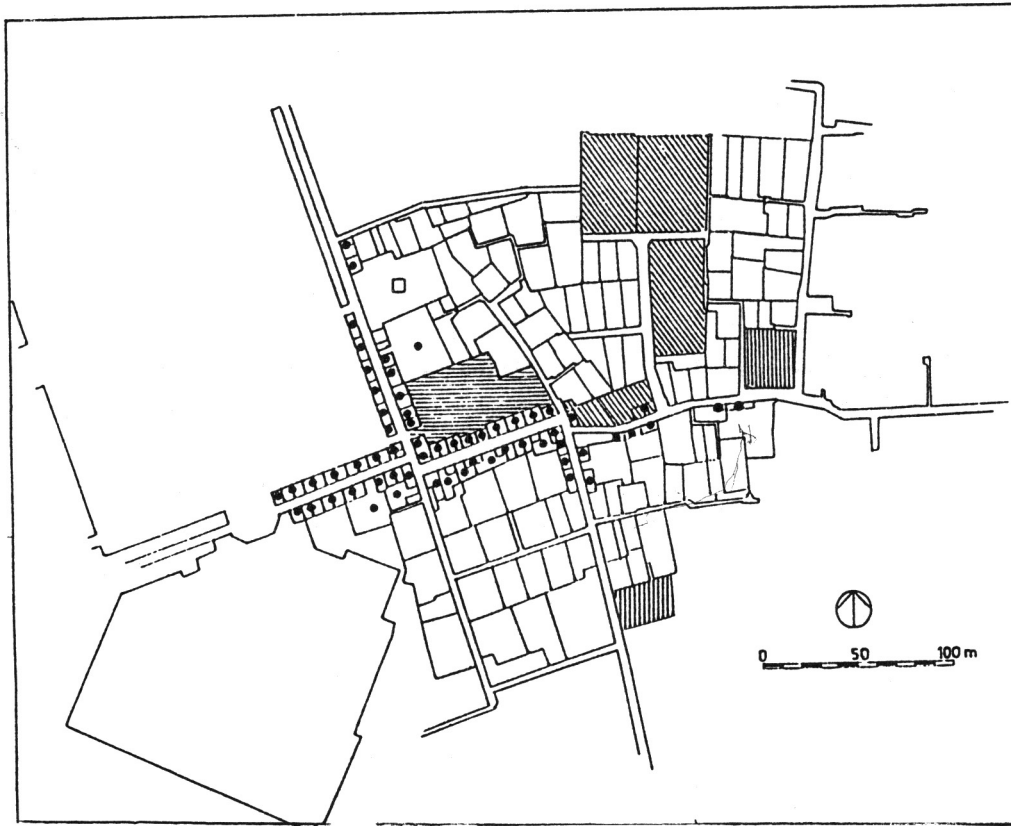
مقیاس

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

بخش مرکزی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای نخجوانیان

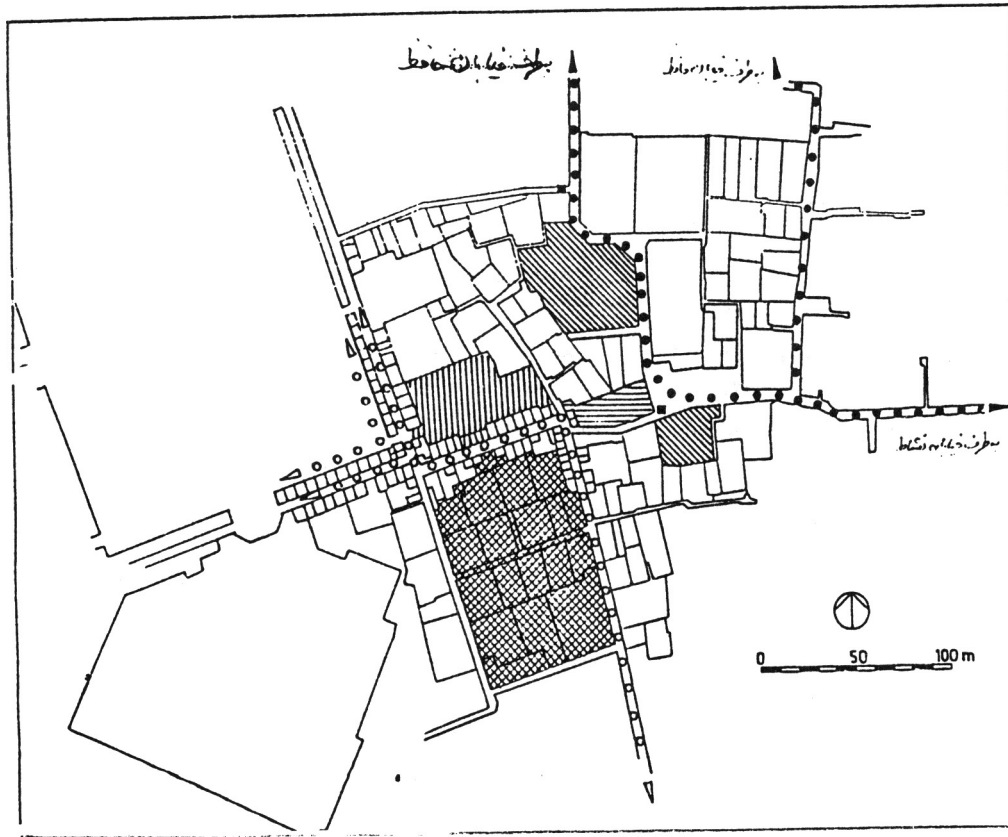
۲۰- برش نمای شمالی جنوبی و شرقی غربی از بازارچه مقصودبیک، کاروانسرای مقصودبیک و کاروانسرای نخجوانیان (بازسازی تصویری)

دانشگاه هنر
دانشکده پریمس اهلبهان
بازسازی بخشی از بازار اهلبهان
پایاننامه تحصیلی دو رشته سرعت لینه و
بافتهای تاریخی
بهروز رستمیان
نیمسال اول تحصیلی ۷۵ - ۱۳۷۲

- واژههای نقشه
- مسکون
 - آموزش
 - تاریخ
 - موزه (موزه)
 - بازار
 - خرابه (۱۳۱۰-۱۳۱۱م)
- عنوان: کاربرد و جمع روبرو
مقیاس:

مأخذ:
برداشت از اصل

دانشگاه هنر
دانشکده پریمس اهلبهان
بازسازی بخشی از بازار اهلبهان
پایاننامه تحصیلی دو رشته سرعت لینه و
بافتهای تاریخی
بهروز رستمیان
نیمسال اول تحصیلی ۷۵ - ۱۳۷۲

- واژههای نقشه
- رسترس سواره
 - معماری با دوره اصلی
 - بازار - دیوار آهواز
 - آموزش
 - خرابه (۱۳۱۰-۱۳۱۱م)
 - سیماسل
- عنوان: کاربرد پیشین در
مقیاس: ۱:۲۵۰۰

مأخذ: -

- ۱- ابودلف: سفرنامه ابودلف در ایران، مترجم سید ابوفضل طباطبایی، تهران کتابفروشی زوار، ۱۳۵۴
- ۲- ابن بلخی: فارس نامه، به تصحیح و اهتمام گای لیسترانج و رینولد آلن، نیکلسون، تهران انتشارات دنیای کتاب، ۱۳۶۳
- ۳- ابوالفداء: تقویم البلدان، ترجمه عبدالحمید آیتی، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹
- ۴- الاصفهانی، محمد مهدی ابن محمدرضا: نصف جهان فی تعریف الاصفهان، به تصحیح و تحشیه دکتر منوچهر ستوده، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸
- ۵- ابن بطوطه: سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه علی مؤحد، تهران، نگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۳۴۸
- ۶- ابن خردادبه: مسالک و ممالک، مترجم سعید خاکوند، تهران، مؤسسه مطالعات و انتشارات تاریخی میراث ملل، ۱۳۷۱
- ۷- اصطخری، ابوالحق ابراهیم: مسالک و ممالک، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸.
- ۸- ابن رسته: الاعلاق النبیسه، ترجمه و تعلیق دکتر حسین قره چانلو، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۶
- ۹- ابونعم، حافظ: ذکر اخبار اصفهان، ج ۱، لیدن، بریل، ۱۹۳۱ میلادی
- ۱۰- انصاری دمشقی، شمس‌الدین محمد بن ابی‌طالب: نسجه‌الدهر فی عجایب البروالبحر، مترجم سید حمید طیبیان، فرهنگستان ادب و هنر ایران، ۱۳۵۷
- ۱۱- آوی، حسن بن محمد ابن ابی الرضا: ترجمه محاسن اصفهانی، به اهتمام عباس اقبال، ضمیمه مجله یادگار، شرکت سهامی چاپ، ۱۳۲۸
- ۱۲- اولتاریوس، آدام: سفرنامه آدام اولتاریوس، جلد دوم، مترجم حسین کردبچه، از انتشارات شرکت کتاب برای همه، ۱۳۶۹.
- ۱۳- امیری، منوچهر: سفرنامه‌های ونیزیان در ایران
- ۱۴- اولیویه: سفرنامه اولیویه، مترجم محمد طاهر میرزا، تصحیح و حواشی دکتر غلامرضا ورهرام، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۱
- ۱۵- اصفهانی، حمزه‌بن حسن: تاریخ پیامبران و شاهان، مترجم جعفرشعار، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۷
- ۱۶- باستان پاریزی، محمد ابراهیم: سیاست و اقتصاد عصر صفوی، تهران، انتشارات صفی‌علیشاه، چاپ چهارم، ۱۳۶۷.
- ۱۷- بیات، عزیزالله: شناسایی منابع و مأخذ تاریخ ایران از آغاز تا سلسله صفویه، جلد اول، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳
- ۱۸- بکران، محمدبن نجیب: جهان‌نامه، به کوشش محمد ابن ریاحی، تهران، انتشارات کتابخانه ابن سینا، ۱۳۴۲
- ۱۹- بهشتیان، عباس: بخشی از گنجینه آثار ملی، اصفهان، چاپخانه جل‌المتین، ۱۳۴۳
- ۲۰- ترکمان، اسکندیبیک: تاریخ عالم آرای عباسی، تهران، امیرکبیر، چاپ دوم، ۱۳۳۵
- ۲۱- تحویلدار، میزاحسین خان: جغرافیای اصفهان، زیر نظر جلال آل احمد، تهران، بی تا
- ۲۲- تاورنیه: سفرنامه تاورنیه، با تجدید نظر کلی و تصحیح دکتر حمید شیرانی، مترجم ابوتراب نوری، اصفهان، کتابخانه سنائی و کتابفروشی تأنید اصفهان، ۱۳۶۳
- ۲۳- جیهانی، ابوالقاسم بن احمد: اشکال العالم، مترجم علی به عبدالسلام کاتب، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸
- ۲۴- جملی کارری، فرانچسکو: ایستالیا و اصفهان، مترجم آنجلومیکله پیامونته، تهران، از انتشارات بخش فرهنگی سفارت ایتالیا در ایران، ۱۳۷۰
- ۲۵- جابری انصاری، محمد حسن: تاریخ اصفهان و ری و همه جهان تهران، بینا، ۱۳۲۱
- ۲۶- جواد، آسبه: معماری ایران بقلم ۳۳ پژوهشگر ایرانی، مقاله اصفهان شهری برای عابر پیاده، دکتر نسرین فقیه، خوشه، ۱۳۶۳.
- ۲۷- حموی، یاقوت: برگزیده مشترک یاقوت حموی، محمد پروین گنابادی، تهران، سرمایه کتابخانه ابن سینا، ۱۳۴۷.
- ۲۸- دوبد، بارون: سفرنامه لرستان و خوزستان، مترجم محمد حسین آریا، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
- ۲۹- دیولافوا، ژان: ایران کده شوش، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۴.
- ۳۰- دولفوس، اولیویه: فضای جغرافیایی، ترجمه سیروس سهامی، تهران، نشر نیکا، ۱۳۷۴.
- ۳۱- دالمانی، هانری رنه: سفرنامه از خراسان تا بختیاری، کتابفروشی ابن سینا و مؤسسه مطبوعاتی امیرکبیر، ۱۳۳۵.
- ۳۲- ر. پری، جان: تاریخ ایران در بین سالهای ۱۷۴۷ تا ۱۷۷۹ کریم خان زند، ترجمه محمد علی ساکی، فراز، ۱۳۶۵.
- ۳۳- رفیعی. مهرآبادی، ابوالقاسم: آثار ملی ایران، تهران، سلسله انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲
- ۳۴- رهنمایی، محمد تقی: توانهای محیطی ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۱.
- ۳۵- سیرو، ماکسیم: راههای باستانی ناحیه اصفهان و بناهای وابسته به آن، ترجمه مهدی مشایخی، تهران، ۱۹۶۳ میلادی.
- ۳۶- سجادی نائینی، سید مهدی: کتابشناسی اصفهان، اصفهان، سازمان میراث فرهنگی اصفهان، ۱۳۷۰.
- ۳۷- شاردن: سفرنامه شاردن قسمت شهر اصفهان، ترجمه حسین عریضی با مقدمه علی دهباشی، تهران، نگاه، ۱۳۶۲.
- ۳۸- شاردن: سفرنامه شاردن، مترجم محمد عباسی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۰.
- ۳۹- شفقی، سیروس: جغرافیای اصفهان بخش نخست، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۵۳.
- ۴۰- فلاندن، اوژن: سفرنامه اوژن فلاندن به ایران، مترجم حسین نور صادقی، انتشارات اشراقی، ۱۳۵۶.
- ۴۱- فیگوتروآ، دن گارسیادسلوا: سفرنامه دن گارسیادسیلو فیگوتروآ، ترجمه غلامرضا سمیعی، تهران، نشر نو، ۱۳۶۳.
- ۴۲- فلامکی، محمد منصور: باز زنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۵
- ۴۳- قدیری، بهرام و ... احیاء (اعطای عملکرد جدید به بناهای قدیمی)، صفه، سال سوم، شماره‌های ۱۲-۱، پائیز و زمستان ۱۳۷۲.
- ۴۴- قزوینی، محمدطاهر: ابراهیم دهگان، ناشر کتابفروشی داوودی اراک، ۱۳۲۹.
- ۴۵- کروینسکی: سفرنامه کروینسکی، ترجمه عبدالرزاق دنبلی (مفتون)، با مقدمه

- و تصحیح مریم میراحمدی، تهران، توس، ۱۳۶۳.
- ۴۶- کیانی، محمد یوسف: نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، تهران، ارشاد اسلامی، ۱۳۶۵.
- ۴۷- کمپفر: سفرنامه کمپفر، مترجم کیکاووس جهاننداری، شرکت سهامی انتشاراتی خوارزمی، ۱۳۶۳.
- ۴۸- کیانی، محمد یوسف: شهرهای ایران ج ۲، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۶.
- ۴۹- کیانی، محمد یوسف / کلایس، ولفرام: فهرست کاروانسراهای ایران. جلد اول، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۶۲
- ۵۰- کیانی، محمد یوسف / کلایس، ولفرام: فهرست کاروانسراهای ایران، جلد دوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۷.
- ۵۱- کیانی، محمد یوسف / کلایس، ولفرام: کاروانسراهای ایران، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۳
- ۵۲- کاشانی، غیاث‌الدین جمشید: رساله طاق وازج، ترجمه و تحشیه سید علیرضا جذبی، تهران، سروش، ۱۳۶۶.
- ۵۳- کنتارینی، آمبروزیو: سفرنامه‌های ونیزیان در ایران، مترجم دکتر منوچهر امیری، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۴۹
- ۵۴- کوارونی، لودویکو: اولین سینما مرمت بناها و شهرهای تاریخی، بکوشش دکتر منصور فلامکی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۰.
- ۵۵- گیرشمن، رومن: ایران از آغاز تا اسلامی، مترجم محمد معین، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۴.
- ۵۶- گوبه، هاینس: نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی به ایران، مترجم کرامت‌الله افسر، تهران، ارشاد اسلامی، ۱۳۶۵.
- ۵۷- لسترنج: جغرافیای تاریخی سرزمینهای خلافت شرقی، مترجم محمود عرفان، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷.
- ۵۸- لین پول، استانیلی: طبقات سلاطین اسلام، ترجمه عباس اقبال، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳
- ۵۹- لاکهارت، لارنس: انقراض سلسله صفویه و ایام استیلای افغانه در ایران، ترجمه مصطفی قلی عماد، انتشارات مروارید، ۱۳۶۸.
- ۶۰- لیدی شیل: خاطرات لیدی شیل همسر وزیر مختار انگلیس در اوائل سلطنت ناصرالدین شاه، مترجم دکتر حسین ابوترابیان، نشر نو، ۱۳۶۳.
- ۶۱- مقدسی، ابو عبدالله محمد بن احمد: احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، مترجم: علینقی منزوی، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، ۱۳۶۱.
- ۶۲- مستوفی، حمدالله: نزهة القلوب، انتشارات دنیای کتاب، ۱۳۶۲.
- ۶۳- معاریان، غلامحسین: نیارش سازه‌های طاقی در معماری اسلامی ایران، جهاددانشگاهی دانشگاه علم و صنعت ایران، مشهد ۱۳۶۷.
- ۶۴- موره، ژان پیرو و ... فضاهای شهری، طراحی، اجرا، مدیریت،
- ۶۶- ورهرام، غلامرضا: منابع تاریخی ایران در دوران اسلامی، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱
- ۶۷- هولستر، ارنست: ایران در یکصدوسیزده سال پیش، بخش نخست اصفهان، ترجمه محمد عاصمی، تهران، وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۳.
- ۶۸- هنرفر، لطف‌الله: دوپل تاریخی اصفهان در دوره صفویه، مجله هنر و مردم، شماره ۸۱.
- ۶۹- هنرفر، لطف‌الله: گنجینه آثار تاریخی اصفهان، اصفهان، چاپ دوم، ثقفی، ۱۳۵۰
- ۷۰- یوکلینتو، یوکا: برنامه‌ریزی شهری و شهرهایی که در فهرست میراث جهانی قرار دارد، مترجم بهرام قدیری، صفا، سال چهارم، شماره‌های ۱۴-۱۳، بهار و تابستان ۱۳۷۳.
- ۷۱- مراسله مورخ ۲۰ و یا ۳۱ اکتبر ۱۷۲۲، اسناد ایران و خلیج فارس، جلد ۱۴.
- ۷۲- مدور: العالم من المشرق الى المغرب، تهران ناشر کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲.
- ۷۳- نقشه شهر اصفهان در سال ۱۳۰۲ هـ ش (۱۳۴۲ هـ ق) ترسیم سلطان سیدرضا، مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب
- ۷۴- آرشیو سازمان میراث فرهنگی کشور
- ۷۵- آرشیو سازمان میراث فرهنگی استان اصفهان
- ۷۶- آرشیو اداره کل مسکن و شهرسازی استان اصفهان
- ۷۷- آرشیو سازمان نقشه برداری کشور
- ۷۸- آرشیو دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.
- 1- Gaube, Heinz/wirth, Eugen: Der Bazar Von Isfahan, Wiesbaden, 1978.
 - 2- Herdey, Kalus: formal Structure In Islamic Architecture of Iran & Turkistan, Preface by oleg Grabar, Rizzoli, New York, 1987.
 - 3- Ministry of Culture and arts of Iran: Isfahan City of light, Iran, Rokhprinting House, 1976.
 - 4- M.Feilden, Bernard: Conservation of Historic Buildings, Butterworth Scientific, 1982.
 - 5- Orazi, roberto: Grate lignee Nell architettura Safavide Wooden Garatings In Safavid Architecture, Volume IV, ISMEO - ROMA, 1976.
 - 6- Schmidt, Erich F: Flights Over Ancient Cities of Iran, University of Chicago, 1940.
 - 7- Stierlin, Ilenri: Encycl Opaedia of Word Architecture, Office du livre, 1977.
 - 8- Stierlin, Ilenri: Ispahan image du paradis, La Bibliotheque des arts, Lousanne, Paris , 1976